O‘QUVCHILARDA TANQIDIY TAFAKKURNI SHAKLLANTIRISHNING DIDAKTIK SHART-SHAROITLARI

Mamadaliyeva Irodaxon Shavkatjon qizi
Telfon raqam: +998 90 362 06 21
https://doi.org/10.5281/zenodo.21780334

Annotatsiya. Mazkur tezisda umumiy o‘rta ta’lim jarayonida o‘quvchilarning tanqidiy tafakkurini shakllantirishga xizmat qiluvchi didaktik shart-sharoitlar nazariy-metodologik jihatdan tahlil qilinadi. Tanqidiy tafakkur axborotni shunchaki qabul qilish emas, balki uning manbasi, daliliy asoslari, mantiqiy izchilligi, muqobil talqinlari va amaliy oqibatlarini baholashga yo‘naltirilgan murakkab kognitiv-metakangnitiv faoliyat sifatida talqin etiladi. Tadqiqotda tizimli tahlil, tarixiy-mantiqiy yondashuv, qiyosiy tahlil, kontent-tahlil, pedagogik modellashtirish, strukturaviy-funksional tahlil va nazariy umumlashtirish metodlaridan foydalanildi.

Kalit so‘zlar: tanqidiy tafakkur, tanqidiy fikrlash, didaktik shart-sharoit, muammoli ta’lim, dialogik ta’lim, metakognitiv refleksiya, dalillash, formativ baholash, pedagogik ko‘mak, o‘quvchi faolligi.

KIRISH

XXI asrning axborot-kommunikatsion taraqqiyoti jamiyat hayotining barcha sohalarida bilimning ishlab chiqarilishi, tarqalishi va iste’mol qilinishi mexanizmlarini tubdan o‘zgartirdi. Raqamli platformalar, algoritmik tavsiyalar, sun’iy intellekt vositalari hamda ijtimoiy tarmoqlar orqali o‘quvchi qisqa vaqt ichida ulkan hajmdagi axborotga duch kelmoqda. Biroq axborotning ko‘pligi uning ilmiy ishonchliligi, mantiqiy izchilligi yoki tarbiyaviy qiymatini avtomatik ravishda ta’minlamaydi. Aksincha, fakt va fikrning aralashib ketishi, manipulyativ xabarlar, kontekstdan uzilgan ma’lumotlar hamda tayyor xulosalarning tez tarqalishi o‘quvchidan axborotni tanlash, tekshirish, solishtirish va asosli hukm chiqarish kompetensiyasini talab etadi. Shu sababli zamonaviy maktabning vazifasi o‘quvchiga faqat ma’lum hajmdagi bilimlarni yetkazish bilan chegaralanmay, uning mustaqil intellektual pozitsiyasini, dalillarga asoslangan fikrlashini va o‘z xulosalarini qayta ko‘rib chiqish qobiliyatini shakllantirishdan iborat bo‘lib bormoqda.

Tanqidiy tafakkur pedagogik adabiyotlarda maqsadga yo‘naltirilgan, asoslangan, refleksiv va o‘zini o‘zi boshqaruvchi fikrlash turi sifatida izohlanadi. J. Dyui tafakkurning refleksiv tabiatini muammo yoki shubha holatidan boshlanadigan izchil izlanish jarayoni bilan bog‘lagan bo‘lsa [1], P. Fasionening ekspertlar konsensusiga asoslangan konsepsiyasida tanqidiy fikrlash interpretatsiya, tahlil, baholash, inferensiya, tushuntirish va o‘zini o‘zi nazorat qilish kabi kognitiv operatsiyalar birligi sifatida ko‘rsatiladi [2]. R. Ennis esa ushbu hodisani nimaga ishonish yoki qanday harakat qilish haqida oqilona qaror qabul qilishga qaratilgan refleksiv fikrlash deb tavsiflaydi [3]. Mazkur yondashuvlarning umumiy jihati shundaki, tanqidiy tafakkur oddiy e’tiroz bildirish yoki mavjud qarashni inkor etish emas; u dalilning kuchini tekshirish, tushunchalarni aniqlashtirish, yashirin taxminlarni ochish, muqobil pozitsiyalarni adolatli ko‘rib chiqish hamda xulosaning mantiqiy asoslanganligini baholashni nazarda tutadi.

O‘quvchilarda tanqidiy tafakkurni shakllantirish muammosi, avvalo, ta’lim maqsadlari bilan amaldagi dars amaliyoti o‘rtasidagi ziddiyatda namoyon bo‘ladi. Davlat ta’lim standartlari va zamonaviy o‘quv dasturlarida mustaqil fikrlash, muammoni hal qilish, kommunikatsiya va hamkorlik kabi kompetensiyalar ustuvor natija sifatida belgilansa-da, ayrim darslarda reproduktiv savol-javob, tayyor qoidani yodlash, yagona “to‘g‘ri” javobni

izlash va o‘qituvchi fikrini takrorlashga yo‘naltirilgan yondashuvlar saqlanib qolmoqda. Bunday vaziyatda o‘quvchi bilimni faol ravishda quruvchi subyekt emas, balki tayyor ma’lumotni qabul qiluvchi obyekt rolida qoladi. Natijada u ma’lumotlarni eslab qolishi mumkin, ammo ularning kelib chiqishi, daliliy kuchi, qo‘llanish chegarasi va boshqa vaziyatlarga ko‘chirilishi yuzasidan yetarli darajada fikr yurita olmaydi. Demak, tanqidiy tafakkurni rivojlantirish alohida bir metodni darsga qo‘shish bilan emas, balki o‘quv mazmuni, pedagogik muloqot, topshiriqlar tizimi, baholash va refleksiya jarayonlarini qayta tashkil etuvchi yaxlit didaktik shart-sharoitlar majmuasi orqali amalga oshirilishi lozim.

Didaktik shart-sharoit tushunchasi ma’lum pedagogik natijaga erishishni ta’minlaydigan mazmuniy, tashkiliy, metodik, kommunikativ va baholash omillarining maqsadli ravishda yaratilgan tizimini anglatadi. Ushbu sharoitlar bir-biridan ajratilgan holda emas, o‘zaro funksional aloqadorlikda ta’sir ko‘rsatadi. Masalan, o‘qituvchi muammoli savol berishi mumkin, biroq sinfda fikr bildirishdan qo‘rqish, xatoni jazolash yoki muqobil fikrni mensimaslik muhiti mavjud bo‘lsa, savolning rivojlantiruvchi imkoniyati to‘liq namoyon bo‘lmaydi. Xuddi shuningdek, munozara tashkil etilishi o‘z-o‘zidan tanqidiy tafakkurni kafolatlamaydi; munozara dalillarni tekshirish, tushunchalarni aniqlashtirish, qarshi dalilni tahlil qilish va yakuniy refleksiya bilan ta’minlanmasa, u subyektiv fikrlar almashinuvi darajasida qolib ketadi. Shu bois didaktik shartlarning samaradorligi ularning tizimliligi, izchilligi va o‘quvchining yosh hamda individual xususiyatlariga mosligi bilan belgilanadi.

Tanqidiy tafakkur rivojining muhim sharti o‘quv mazmunini muammolashtirishdir. Muammolashtirish tayyor bilimni murakkablashtirish emas, balki o‘rganilayotgan hodisa tarkibidagi ziddiyat, noaniqlik, sabab-oqibat bog‘lanishi yoki bir nechta ehtimoliy yechimni o‘quvchi uchun intellektual vazifaga aylantirishni anglatadi. Bunday topshiriqlar “nima?” savolidan tashqari “nima uchun?”, “qaysi dalil asosida?”, “boshqa izoh bo‘lishi mumkinmi?”, “ushbu xulosa qaysi sharoitda o‘zgaradi?” kabi yuqori darajadagi savollarni yuzaga keltiradi. D. Kuhnning rivojlanish yondashuvi tanqidiy fikrlashni o‘z qarashi bilan muqobil qarash o‘rtasidagi munosabatni anglash, dalil va nazariyani farqlash hamda xulosani qayta ko‘rib chiqish qobiliyati bilan bog‘laydi [6]. Shuning uchun muammoli vaziyatlar o‘quvchini javobni topishga emas, javobning asoslarini qurishga yo‘naltirishi kerak.

Ikkinchi muhim shart dialogik va psixologik xavfsiz ta’lim muhitidir. Tanqidiy fikrlash ijtimoiy jihatdan vositalangan jarayon bo‘lib, savol berish, tushuntirish, qarshi dalil keltirish, o‘z fikrini himoya qilish hamda boshqa nuqtai nazarni qayta ifodalash orqali rivojlanadi. Dialogik muhitda o‘qituvchi bilimning yagona manbai emas, balki fikrlash jarayonini loyihalovchi, savollar orqali chuqurlashtiruvchi va dalillash me’yorlarini namoyon etuvchi fasilitator vazifasini bajaradi. Psixologik xavfsizlik esa o‘quvchining xato qilish, bilmasligini tan olish, fikrini o‘zgartirish va asosli ravishda o‘qituvchi yoki tengdoshining pozitsiyasiga qo‘shilmaslik huquqini ta’minlaydi. Bunday muhit intellektual kamtarlik, ochiq fikrlilik va adolatli baholash kabi dispozitsiyalarni shakllantiradi.

Uchinchi shart dalillarga asoslangan o‘quv faoliyatini tashkil etishdir. O‘quvchi fakt, taxmin, baho va xulosani farqlashi, manbaning muallifi, maqsadi, yangiligi va ishonchliligini tekshirishi, bir hodisa haqidagi turli manbalarni qiyoslashi zarur. Bu jarayon faqat ijtimoiy-gumanitar fanlar bilan cheklanmaydi. Matematika darsida yechim strategiyasini asoslash, tabiiy fanlarda tajriba natijasining modelga mosligini baholash, ona tili va adabiyotda muallif pozitsiyasi hamda matndagi dalillarni tahlil qilish, tarixda birlamchi va ikkilamchi manbalarni solishtirish tanqidiy tafakkurning fanlararo xarakterini ta’minlaydi. P. Abrami va hammualliflarning keng ko‘lamli meta-tahlili tanqidiy fikrlashni

alohida o‘rgatish bilan birga uni fan mazmuniga singdirish, o‘quvchilarga mashq va muloqot imkoniyatini yaratish yuqori samaradorlik berishini ko‘rsatadi [5].

To‘rtinchi shart metakognitiv refleksiyani muntazam tashkil etishdan iborat. O‘quvchi faqat qanday xulosaga kelganini emas, bu xulosaga qanday fikrlash yo‘li bilan kelganini ham anglay olishi kerak. “Men qaysi dalilga tayandim?”, “Mening dastlabki taxminim qanday o‘zgardi?”, “Qaysi xato strategiyadan foydalandim?”, “Keyingi safar nimani boshqacha qilaman?” kabi refleksiv savollar fikrlashni o‘z-o‘zini boshqaruvchi faoliyatga aylantiradi. D. Halpern tanqidiy fikrlashning boshqa vaziyatlarga ko‘chirilishi uchun kognitiv ko‘nikmalar bilan bir qatorda metakognitiv monitoring, dispozitsiya va transferga yo‘naltirilgan mashqlar zarurligini ta’kidlaydi [4]. Shu ma’noda refleksiya darsning yakuniy “hisobot” qismi emas, balki bilimni qayta tashkil etish va strategik tajribani umumlashtirish vositasidir.

Mazkur tadqiqotning maqsadi o‘quvchilarda tanqidiy tafakkurni shakllantirishning nazariy jihatdan asoslangan didaktik shart-sharoitlarini tizimlashtirish va ularning amaliy ishlash mexanizmini ochib berishdan iborat. Tadqiqot vazifalari tanqidiy tafakkurning tarkibiy komponentlarini aniqlash, mahalliy va xorijiy ilmiy yondashuvlarni qiyoslash, didaktik shartlarning strukturaviy-funksional aloqalarini belgilash hamda o‘qituvchi faoliyatiga tatbiq etilishi mumkin bo‘lgan metodik ketma-ketlikni ishlab chiqishni qamrab oladi. Tadqiqotning ilmiy yangiligi tanqidiy tafakkurni shakllantirish jarayonining mazmuniy, kommunikativ, metakognitiv va baholash omillarini “muammo–savol–dalil–tahlil–qarshi dalil–xulosa–refleksiya” mexanizmi asosida yagona didaktik tizim sifatida talqin etish bilan belgilanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

O‘zbekiston pedagogik tadqiqotlarida tanqidiy tafakkur masalasi so‘nggi yillarda kompetensiyaviy ta’lim, interfaol metodlar va o‘quvchi subyektligini kuchaytirish bilan bog‘liq holda kengroq o‘rganila boshlandi. N.M. O‘rinova va M.A. Qodirjonovaning “Talabalarda tanqidiy fikrlash kompetensiyasini shakllantirishning samarali usullari” nomli tezissida tanqidiy fikrlash oliy ta’lim oluvchisining axborotni tahlil qilish, muammoni turli nuqtai nazardan ko‘rish, dalillangan qaror qabul qilish va refleksiv munosabat bildirishini ta’minlovchi integrativ kompetensiya sifatida izohlanadi [9]. Mualliflar muammoli vaziyat, keys, bahs-munozara, savol-javob, guruhli ishlash va refleksiv topshiriqlarning fikrlash faolligini oshirishdagi imkoniyatlarini ko‘rsatadilar. Ularning yondashuvida tanqidiy fikrlash alohida intellektual operatsiya emas, balki bilim, ko‘nikma, shaxsiy dispozitsiya va kommunikativ tajriba birligi sifatida namoyon bo‘ladi. Mazkur tadqiqotning kuchli jihati metodlarni shunchaki sanab o‘tish bilan cheklanmasdan, ularni o‘quvchining dalillash, muqobil yechimlarni qiyoslash va o‘z qarorini asoslash faoliyati bilan bog‘lashidadir. Shu bilan birga, tadqiqotning oliy ta’lim kontekstiga yo‘naltirilgani umumiy o‘rta ta’lim o‘quvchilarining yosh xususiyatlari, pedagogik ko‘mak darajasi va fanlararo transfer mexanizmlarini alohida aniqlashtirish zaruratini yuzaga keltiradi.

Fayyoza Ochilovaning “Pedagogika fanida ‘tanqidiy fikrlash’ tushunchasining genezisi va evolyutsion rivojlanishi” tezissi ushbu tushunchaning tarixiy-konseptual taraqqiyotini mahalliy pedagogik tafakkur doirasida tizimlashtiradi [10]. Muallif tanqidiy fikrlash g‘oyasining Sokratik savol-javob va refleksiv tafakkurdan boshlab kognitiv ko‘nikmalar, intellektual standartlar, metakognitsiya va o‘lchanadigan kompetensiya bosqichlarigacha bo‘lgan evolyutsiyasini ko‘rsatadi. Ochilovaning xulosasiga ko‘ra, tanqidiy fikrlashning zamonaviy pedagogik maqomi faqat mantiqiy amallar majmui bilan cheklanmaydi; u demokratik ta’lim, shaxsiy intellektual mas’uliyat va axborot makonida ongli tanlov qilish ehtiyojlari bilan bog‘langan murakkab hodisadir. Ushbu tarixiy-tahliliy yondashuv tanqidiy tafakkurni ta’lim mazmuniga kiritish tasodifiy metodik moda emas, balki pedagogik paradigmalar almashinuvi natijasi ekanini anglashga yordam beradi. Biroq

tushunchaning genezisini tavsiflashning o‘zi uning maktab darsida qaysi didaktik omillar orqali barqaror shakllanishini to‘liq ochib bermaydi.

Har ikki o‘zbek olimining qarashlarini uzviy tahlil qilish tanqidiy tafakkurni shakllantirishda ikki o‘zaro to‘ldiruvchi yo‘nalish mavjudligini ko‘rsatadi: birinchisi, tushunchaning tarixiy-nazariy va qadriyatli asoslarini belgilash; ikkinchisi, uni interfaol, muammoli va refleksiv faoliyat orqali amaliy kompetensiyaga aylantirish. Mazkur tezisda ushbu yondashuvlar umumiy o‘rta ta’lim kontekstida birlashtirilib, tanqidiy tafakkur rivojining faqat metodlarga emas, balki o‘quv mazmunini muammolashtirish, dialogik xavfsizlik, dalillar bilan ishlash, metakognitiv nazorat va formativ baholashdan iborat tizimli didaktik shartlarga bog‘liqligi asoslanadi. Shunday qilib, mavjud mahalliy tadqiqotlar muammoning konseptual va metodik poydevorini yaratgan bo‘lsa-da, maktab o‘quvchilariga mos yaxlit didaktik mexanizmni aniqlashtirish mazkur tadqiqotning ilmiy bo‘shlig‘ini tashkil etadi.

METODOLOGIK QISM

Mazkur tezisda o‘quvchilarda tanqidiy tafakkurni shakllantirishning didaktik shart-sharoitlarini aniqlashga qaratilgan nazariy-analitik tadqiqot dizayni qo‘llanildi; tadqiqot metodologiyasi pedagogik hodisani alohida metodlar yig‘indisi sifatida emas, balki maqsad, mazmun, o‘quv faoliyati, kommunikatsiya, baholash va refleksiya komponentlari o‘zaro ta’sir qiladigan yaxlit didaktik tizim sifatida o‘rganishga imkon beruvchi tizimli yondashuvga asoslandi. Dastlab tarixiy-mantiqiy metod yordamida tanqidiy tafakkur tushunchasining refleksiv fikrlashdan kognitiv kompetensiya va metakognitiv o‘zini boshqarish darajasigacha bo‘lgan nazariy rivojlanish yo‘li tahlil qilindi; bu usul tushunchaning turli davrlardagi mazmuniy o‘zgarishlarini ketma-ketlikda ochish va zamonaviy maktab uchun ahamiyatli belgilarini ajratish imkonini berdi. Qiyosiy tahlil metodida mahalliy pedagogik tadqiqotlardagi interfaol-metodik yondashuvlar R. Ennis, P. Fasione, D. Halpern, D. Kuhn, R. Paul va boshqa xorijiy tadqiqotchilarning ko‘nikma, dispozitsiya, intellektual standart, rivojlanish va transferga oid pozitsiyalari bilan solishtirildi. Ilmiy tezislar, monografiyalar va metodik manbalarning maqsadi, asosiy kategoriyalari, tavsiya etilgan pedagogik mexanizmlari hamda kutilayotgan natijalarini aniqlash uchun kontent-tahlil metodi ishlatildi; bunda “muammoli vaziyat”, “savol”, “dalil”, “muqobil nuqtai nazar”, “refleksiya”, “metakognitsiya”, “formativ baholash” va “transfer” kategoriyalari tahlil birliklari sifatida belgilandi. Strukturaviy-funksional tahlil orqali aniqlangan didaktik shartlarning har biri tanqidiy tafakkurning interpretatsiya, tahlil, baholash, xulosa chiqarish, tushuntirish va o‘zini o‘zi nazorat qilish komponentlariga qanday ta’sir qilishi ochib berildi.

NATIJALAR

Tadqiqot natijasida o‘quvchilarda tanqidiy tafakkurni shakllantirish alohida metodni epizodik qo‘llashga emas, balki yettita o‘zaro bog‘liq didaktik shartning izchil ishlashiga bog‘liqligi aniqlandi. Birinchi shart — o‘quv mazmunini muammolashtirish bo‘lib, bunda mavzu tayyor qoidalar ketma-ketligi sifatida emas, dalillar, ziddiyatlar, sabab-oqibat aloqalari va muqobil yechimlarni talab qiluvchi intellektual vazifa sifatida taqdim etiladi. Ikkinchi shart — dialogik va psixologik xavfsiz muhit yaratish; u o‘quvchining savol berishi, xato taxminini tan olishi, fikrini o‘zgartirishi, qarshi pozitsiyani hurmat bilan tahlil qilishi va dalil asosida kelishmasligi uchun kommunikativ kafolatlarni ta’minlaydi. Uchinchi shart — dalillarga asoslangan topshiriqlar tizimini joriy etish bo‘lib, unda fakt, taxmin, fikr va xulosani farqlash, manba ishonchliligini tekshirish, bir nechta manbani qiyoslash, dalilning xulosaga aloqadorligini baholash va qarshi dalil tuzish talab qilinadi. To‘rtinchi shart — metakognitiv refleksiyani tashkil etish; bu o‘quvchining nafaqat javobini, balki javobga olib kelgan fikrlash strategiyasini kuzatishi, dastlabki taxminini qayta ko‘rib chiqishi, xatolar sababini aniqlashi va keyingi vazifa uchun samarali

strategiyani tanlashiga xizmat qiladi. Beshinchi shart — pedagogik ko‘makning bosqichma-bosqich kamaytirilishi va differensiallashtirilishi; bunda o‘qituvchi dastlab savol qoliplari, grafik organayzerlar, dalil–xulosa jadvallari va namunaviy fikrlash orqali tayanch beradi, keyinchalik esa o‘quvchini mustaqil tahlil va qaror qabul qilishga o‘tkazadi. Oltinchi shart — formativ baholash mezonlarini fikrlash sifatiga yo‘naltirish; unda faqat yakuniy javob emas, muammoni tushunish, dalil tanlash, mantiqiy bog‘lanish, muqobil nuqtai nazarni ko‘rish, tushuntirish aniqligi va refleksiya chuqurligi baholanadi.

MUHOKAMA

Tanqidiy tafakkurni o‘qitish masalasidagi muhim ilmiy polemikalardan biri amerikalik pedagog-faylasuf Robert Ennis bilan Richard Paul qarashlari o‘rtasida namoyon bo‘ladi. Ennis tanqidiy fikrlashni nimaga ishonish yoki qanday harakat qilish to‘g‘risida qaror qabul qilishga yo‘naltirilgan oqilona va refleksiv fikrlash sifatida belgilab, uni kuzatilishi va baholanishi mumkin bo‘lgan qobiliyatlar hamda dispozitsiyalar tizimiga ajratadi [3]. Uning pozitsiyasida muammoni aniqlash, savolni aniqlashtirish, manbaning ishonchliligini tekshirish, induktiv va deduktiv xulosalarni baholash, qaror chiqarish hamda asosli pozitsiyani himoya qilish kabi amallar alohida didaktik maqsadga aylantirilishi mumkin. Bu yondashuv o‘qituvchi uchun aniq o‘quv natijalari, topshiriq turlari va diagnostik mezonlarni ishlab chiqishda qulaydir. Biroq fikrlashni mayda ko‘nikmalarga ajratish xavfi shundaki, o‘quvchi ma’lum test yoki topshiriqda kerakli operatsiyani bajarsa-da, uni real hayotdagi murakkab, qadriyatli va noaniq vaziyatlarga mustaqil ko‘chira olmasligi mumkin. Richard Paul esa tanqidiy fikrlashni faqat ko‘nikmalar majmui emas, balki fikrlashning o‘z tuzilmasini intellektual standartlar asosida tekshiradigan o‘zini o‘zi boshqaruvchi jarayon deb ko‘radi [7]. Paul yondashuvida aniqlik, ravshanlik, mantiqiylik, chuqurlik, kenglik, relevantlik, aniqlashtirilganlik va adolatlilik kabi standartlar markaziy o‘rin egallaydi. Shuningdek, u egotsentrik va sotsiotsentrik moyilliklar, yashirin taxminlar va manfaatlarning hukmga ta’sirini ko‘rsatib, tanqidiy tafakkurni intellektual kamtarlik, jasorat, empatiya, halollik va adolatlilik kabi fazilatlar bilan bog‘laydi. Shu jihatdan Paulning pozitsiyasi Ennis modeliga nisbatan kengroq antropologik va axloqiy mazmunga ega: inson mantiqiy amalni bilishi mumkin, ammo o‘ziga qulay dalilni tanlash, qarshi nuqtai nazarni ataylab soddalashtirish yoki guruhiy stereotipga bo‘ysunish orqali baribir notanqidiy fikrlashi ehtimoldan xoli emas. Mazkur ikki pozitsiya o‘rtasidagi bahs “tanqidiy fikrlash avvalo o‘rgatiladigan va o‘lchanadigan ko‘nikmami yoki intellektual xarakter va o‘zini o‘zi tanqid qilish madaniyatimi?” degan savol atrofida shakllanadi. Ennisning kuchli tomoni operatsion aniqlik va pedagogik diagnostikada bo‘lsa, Paulning ustunligi fikrlash sifatini shaxsiy mas’uliyat, metakognitiv nazorat va intellektual fazilatlar bilan bog‘lashidadir. Didaktik nuqtai nazardan bu yondashuvlarni qarama-qarshi qo‘yish emas, integratsiya qilish maqsadga muvofiq.

XULOSA

Tadqiqot o‘quvchilarda tanqidiy tafakkurni shakllantirish didaktik jarayonning ikkilamchi yoki fakultativ vazifasi emas, balki zamonaviy ta’lim sifatini belgilovchi asosiy natijalardan biri ekanligini ko‘rsatdi. Tanqidiy tafakkur bilimni inkor qilish emas, balki axborotni tushunish, dalillarni tekshirish, tushunchalarni aniqlashtirish, muqobil nuqtai nazarlarni qiyoslash, mantiqiy xulosa chiqarish va o‘z fikrlash jarayonini nazorat qilishga qaratilgan yaxlit intellektual faoliyatdir. Ushbu faoliyatning rivojlanishi o‘quvchining tabiiy qobiliyatiga yoki ayrim interfaol metodlarning tasodifiy qo‘llanishiga bog‘lab qo‘yilmasligi, balki maqsadli tashkil etilgan didaktik shart-sharoitlar orqali boshqarilishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ochilova F. Pedagogika fanida ‘tanqidiy fikrlash’ tushunchasining genezisi va evolyutsion rivojlanishi // ACTA NUUz. – 2026. – J. 1, № 1.8. – B. 207–209. – DOI: 10.69617/nuuz.v1i1.8.12726.
2. Facione P. A. Critical Thinking: The Delphi Report. – Millbrae, CA: California Academic Press, 1990.
3. Ennis R. H. A Logical Basis for Measuring Critical Thinking Skills // Educational Leadership. – 1985. – Vol. 43, No. 2. – P. 44–48.
4. Halpern D. F. Teaching Critical Thinking for Transfer Across Domains // American Psychologist. – 1998. – Vol. 53, No. 4. – P. 449–455. – DOI: 10.1037/0003-066X.53.4.449.
5. Abrami P. C., Bernard R. M., Borokhovski E., Waddington D. I., Wade C. A., Persson T. Strategies for Teaching Students to Think Critically: A Meta-Analysis // Review of Educational Research. – 2015. – Vol. 85, No. 2. – P. 275–314. – DOI: 10.3102/0034654314551063.
6. Kuhn D. A Developmental Model of Critical Thinking // Educational Researcher. – 1999. – Vol. 28, No. 2. – P. 16–25, 46. – DOI: 10.3102/0013189X028002016.
7. Shohbozbek, E. (2025). Maktabgacha ta’limda ma’naviy tarbiya va uning yoshlar ongiga ta’siri. Global Science Review, 4(5), 446-453.
8. Brookfield S. D. Teaching for Critical Thinking. – San Francisco: Jossey-Bass, 2012.
9. O‘rinova N. M., Qodirjonova M. A. Talabalarda tanqidiy fikrlash kompetensiyasini shakllantirishning samarali usullari // FarDU. Ilmiy xabarlar. – 2025. – № 2. – B. 9–13.
10. Muruvvat, A., & Shohbozbek, E. (2025). O’zbekistonda ma'naviy va ahvoqiy qadryatlarda maktabgacha ta'limning ro'li. Global Science Review, 3(2), 246-253.